ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 19ης Σεπτεμβρίου 2024*

[Κείμενο διορθωμένο με διάταξη της 30ής Ιανουαρίου 2025]

«Προδικαστική παραπομπή – Ανταγωνισμός – Άρθρο 101 ΣΛΕΕ – Συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων – Συμβάσεις συναφθείσες μεταξύ διαδικτυακής πλατφόρμας κρατήσεων και ξενοδόχων – Ρήτρες καλύτερης τιμής – Παρεπόμενος περιορισμός – Απαλλαγή κατά κατηγορία – Κάθετες συμφωνίες – Κανονισμός (ΕΕ) 330/2010 – Άρθρο 3, παράγραφος 1 – Ορισμός της σχετικής αγοράς»

Στην υπόθεση C-264/23,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Rechtbank Amsterdam (πρωτοδικείο Άμστερνταμ, Κάτω Χώρες) με απόφαση της 22ας Φεβρουαρίου 2023, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 24 Απριλίου 2023, στο πλαίσιο της δίκης

Booking.com BV,

Booking.com (Deutschland) GmbH

κατά

25hours Hotel Company Berlin GmbH,

Aletto Kudamm GmbH,

Air-Hotel Wartburg Tagungs- & Sporthotel GmbH,

Andel's Berlin Hotelbetriebs GmbH,

Angleterre Hotel GmbH & Co. KG,

Atrium Hotelgesellschaft mbH,

Azimut Hotelbetrieb Köln GmbH & Co. KG,

Barcelo Cologne GmbH,

Business Hotels GmbH,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ολλανδική.

Cocoon München GmbH,

DJC Operations GmbH,

Dorint GmbH,

Eleazar Novum GmbH,

Empire Riverside Hotel GmbH & Co. KG,

Explorer Hotel Fischen GmbH & Co. KG,

Explorer Hotel Nesselwang GmbH & Co. KG,

Explorer Hotel Schönau GmbH & Co. KG,

Fleming's Hotel Management und Servicegesellschaft mbH & Co. KG,

G. Stürzer GmbH Hotelbetriebe,

Hotel Bellevue Dresden Betriebs GmbH,

Hotel Europäischer Hof W.A.L. Berk GmbH & Co. KG,

Hotel Hafen Hamburg. Wilhelm Bartels GmbH & Co. KG,

Hotel John F GmbH,

Hotel Obermühle GmbH,

Hotel Onyx GmbH,

Hotel Rubin GmbH,

Hotel Victoria Betriebs- und Verwaltungs GmbH,

Hotel Wallis GmbH,

i31 Hotel GmbH,

IntercityHotel GmbH,

ISA Group GmbH,

Kur-Cafe Hotel Allgäu GmbH,

Lindner Hotels AG,

M Privathotels GmbH & Co. KG,

Maritim Hotelgesellschaft mbH,

MEININGER Shared Services GmbH,

Oranien Hotelbetriebs GmbH,

Platzl Hotel Inselkammer KG,

prize Deutschland GmbH,

Relexa Hotel GmbH,

SANA BERLIN HOTEL GmbH,

SavFra Hotelbesitz GmbH,

Scandic Hotels Deutschland GmbH,

Schlossgarten Hotelgesellschaft mbH,

Seaside Hotels GmbH & Co. KG,

SHK Hotel Betriebsgesellschaft mbH,

Steigenberger Hotels GmbH,

Sunflower Management GmbH & Co. KG,

The Mandala Hotel GmbH,

The Mandala Suites GmbH,

THR Hotel am Alexanderplatz Berlin Betriebs- und Management GmbH,

THR III Berlin Prager-Platz Hotelbetriebs- und Beteiligungsgesellschaft mbH,

THR München Konferenz und Event Hotelbetriebs- und Management GmbH,

THR Rhein/Main Hotelbetriebs- und Beteiligungs-GmbH,

THR XI Berlin Hotelbetriebs- und Beteiligungsgesellschaft mbH,

THR XXX Hotelbetriebs- und Beteiligungs-GmbH,

Upstalsboom Hotel + Freizeit GmbH & Co. KG,

VI VADI HOTEL Betriebsgesellschaft mbH & Co. KG,

Weissbach Hotelbetriebsgesellschaft mbH,

Wickenhäuser & Egger AG,

Wikingerhof GmbH & Co. KG,

Hans-Hermann Geiling (Hotel Präsident),

Karl Herfurtner, Hotel Stadt München e.K.,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους A. Prechal, πρόεδρο τμήματος, F. Biltgen, N. Wahl (εισηγητή), J. Passer και M. L. Arastey Sahún, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: A. M. Collins

γραμματέας: A. Lamote, διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 29ης Φεβρουαρίου 2024,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

– οι Booking.com BV και Booking.com (Deutschland) GmbH, εκπροσωπούμενες από τους J. K. de Pree, H. Gornall, P. W. Post και K. J. Saarloos, advocaten,

– οι 25hours Hotel Company Berlin GmbH κ.λπ., εκπροσωπούμενοι από τους R. Buchmann και V. Soyez, Rechtsanwälte, H. C. E. P. J. Janssen και A. P. van Oosten, advocaten,

– η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους J. Möller και P.-L. Krüger,

– η Ελληνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Κ. Μπόσκοβιτς και τη Χ. Κοκκόση,

– η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον L. Aguilera Ruiz,

– η Αυστριακή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις J. Schmoll και E. Samoilova,

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τον S. Baches Opi, τον G. Meessen και τη C. Zois,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 6ης Ιουνίου 2024,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και του κανονισμού (ΕΕ) 330/2010 της Επιτροπής, της 20ής Απριλίου 2010, για την εφαρμογή του άρθρου 101 παράγραφος 3 [ΣΛΕΕ] σε ορισμένες κατηγορίες κάθετων συμφωνιών και εναρμονισμένων πρακτικών (ΕΕ 2010, L 102, σ. 1).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, των Booking.com BV και Booking.com (Deutschland) GmbH (στο εξής, από κοινού: Booking.com) και, αφετέρου, των 25hours Hotel Company Berlin GmbH και 62 άλλων ξενοδοχειακών μονάδων ευρισκόμενων στη Γερμανία σχετικά με το κύρος, υπό το πρίσμα του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, των ρητρών καλύτερης τιμής τις οποίες χρησιμοποιεί η Booking.com στις συμβάσεις που συνάπτει με τις εν λόγω μονάδες.

Το νομικό πλαίσιο

Ο κανονισμός (ΕΚ) 1/2003

3 Το άρθρο 11 του κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα [101 και 102 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1), επιγράφεται «Συνεργασία μεταξύ της [Ευρωπαϊκής] Επιτροπής και των αρχών ανταγωνισμού των κρατών μελών» και προβλέπει τα εξής:

«1. Η Επιτροπή και οι αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών συνεργάζονται στενά για την εφαρμογή της […] νομοθεσίας ανταγωνισμού [της Ένωσης].

[…]

5. Οι αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών δύνανται να συμβουλεύονται την Επιτροπή σχετικά με οποιαδήποτε υπόθεση που αφορά την εφαρμογή της […] νομοθεσίας [της Ένωσης].

[…]»

Ο κανονισμός 330/2010

4 Σύμφωνα με το άρθρο 10, δεύτερο εδάφιο, του κανονισμού 330/2010, η ισχύς του κανονισμού αυτού έληξε στις 31 Μαΐου 2022.

5 Οι αιτιολογικές σκέψεις 5 και 9 του κανονισμού είχαν ως εξής:

«(5) Το ευεργέτημα της απαλλαγής κατά κατηγορία που θεσπίζεται με τον παρόντα κανονισμό πρέπει να περιορισθεί στις κάθετες εκείνες συμφωνίες για τις οποίες μπορεί να θεωρηθεί με επαρκή βαθμό βεβαιότητας ότι πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 101 παράγραφος 3 [ΣΛΕΕ].

[…]

(9) Όταν το εν λόγω μερίδιο αγοράς υπερβαίνει το 30 %, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι οι κάθετες συμφωνίες που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 101 παράγραφος 1 [ΣΛΕΕ] δημιουργούν αντικειμενικά πλεονεκτήματα τέτοιου είδους και σε τέτοιο βαθμό ώστε να αντισταθμίζονται τα μειονεκτήματα που προκαλούν στον ανταγωνισμό. Συγχρόνως, δεν μπορεί ούτε να θεωρηθεί ότι αυτές οι κάθετες συμφωνίες εμπίπτουν στο άρθρο 101 παράγραφος 1 [ΣΛΕΕ] ούτε ότι δεν πληρούν τους όρους του άρθρου 101 παράγραφος 3 [ΣΛΕΕ].»

6 Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, στοιχείο α′, του εν λόγω κανονισμού:

«Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού, νοούνται ως:

α) “κάθετες συμφωνίες”, οι συμφωνίες ή εναρμονισμένες πρακτικές που συνάπτονται μεταξύ δύο ή περισσοτέρων επιχειρήσεων καθεμία εκ των οποίων δραστηριοποιείται, για τους σκοπούς της συμφωνίας ή της εναρμονισμένης πρακτικής, σε διαφορετικό επίπεδο της αλυσίδας παραγωγής ή διανομής, και που αφορούν τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες τα μέρη δύνανται να προμηθεύονται, να πωλούν ή να μεταπωλούν ορισμένα αγαθά ή υπηρεσίες».

7 Το άρθρο 2 του ίδιου κανονισμού όριζε τα ακόλουθα:

«1. Σύμφωνα με το άρθρο 101 παράγραφος 3 [ΣΛΕΕ] και με την επιφύλαξη των διατάξεων του παρόντος κανονισμού, το άρθρο 101 παράγραφος 1 [ΣΛΕΕ] κηρύσσεται ανεφάρμοστο στις κάθετες συμφωνίες.

Η εν λόγω απαλλαγή εφαρμόζεται στον βαθμό που οι εν λόγω συμφωνίες περιλαμβάνουν κάθετους περιορισμούς.

[…]»

8 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 330/2010 είχε ως εξής:

«Η απαλλαγή που προβλέπεται στο άρθρο 2 εφαρμόζεται υπό τον όρο ότι το μερίδιο αγοράς του προμηθευτή δεν υπερβαίνει το 30 % της σχετικής αγοράς στην οποία πωλεί τα αναφερόμενα στη σύμβαση αγαθά ή υπηρεσίες και το μερίδιο αγοράς του αγοραστή δεν υπερβαίνει το 30 % της σχετικής αγοράς στην οποία αγοράζει τα αναφερόμενα στη σύμβαση αγαθά ή υπηρεσίες.»

Η οδηγία 2014/104/ΕΕ

9 Το άρθρο 1 της οδηγίας 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2014, L 349, σ. 1), το οποίο φέρει τον τίτλο «Αντικείμενο και πεδίο εφαρμογής», προβλέπει τα εξής:

«1. Η παρούσα οδηγία θεσπίζει ορισμένους αναγκαίους κανόνες για να διασφαλίζεται ότι οιοσδήποτε υπέστη ζημία λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού από επιχείρηση ή από ένωση επιχειρήσεων μπορεί να ασκήσει αποτελεσματικά το δικαίωμα για αξίωση πλήρους αποζημίωσης για την εν λόγω ζημία από την επιχείρηση ή την ένωση επιχειρήσεων. Θεσπίζει τους κανόνες για την προώθηση του ανόθευτου ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά και την άρση των εμποδίων στην εύρυθμη λειτουργία της, διασφαλίζοντας ισότιμη προστασία σε όλη την [Ευρωπαϊκή] Ένωση για οποιονδήποτε έχει υποστεί τέτοια ζημία.

2. Η παρούσα οδηγία θεσπίζει κανόνες για τον συντονισμό μεταξύ της επιβολής των κανόνων ανταγωνισμού από τις αρχές ανταγωνισμού και της επιβολής των κανόνων αυτών σε αγωγές αποζημίωσης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.»

10 Κατά το άρθρο 9 της οδηγίας αυτής, με τίτλο «Ισχύς των εθνικών αποφάσεων»:

«1. Τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι η παράβαση διάταξης δικαίου ανταγωνισμού η οποία έχει διαπιστωθεί με [απρόσβλητη] απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού ή αναθεωρητικού δικαστηρίου θεωρείται πλέον αδιάψευστη για τους σκοπούς της αγωγής αποζημίωσης που εισάγεται ενώπιον των εθνικών τους δικαστηρίων, δυνάμει των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ ή δυνάμει του εθνικού δικαίου ανταγωνισμού.

2. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, όταν [απρόσβλητη] απόφαση της παραγράφου 1 έχει εκδοθεί σε άλλο κράτος μέλος, αυτή η [απρόσβλητη] απόφαση να μπορεί να υποβληθεί ενώπιον των εθνικών τους δικαστηρίων σύμφωνα με το εθνικό τους δίκαιο ως τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως μέσο απόδειξης του γεγονότος της παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού και, κατά περίπτωση, να μπορεί να εκτιμηθεί παράλληλα με τυχόν άλλο αποδεικτικό υλικό που προσκομίζουν οι διάδικοι.

3. Το παρόν άρθρο δεν θίγει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των εθνικών δικαστηρίων που προβλέπονται από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

11 Η Booking.com BV, εταιρία ολλανδικού δικαίου με έδρα το Άμστερνταμ (Κάτω Χώρες), ιδρύθηκε το 1996 και παρέχει παγκοσμίως υπηρεσίες διαμεσολάβησης για κρατήσεις καταλυμάτων μέσω της εκμετάλλευσης της διαδικτυακής της πλατφόρμας booking.com. Υποστηρίζεται στις δραστηριότητές της από θυγατρικές εγκατεστημένες σε άλλα κράτη μέλη, όπως, μεταξύ άλλων, από την Booking.com (Deutschland) που είναι εγκατεστημένη στη Γερμανία.

12 Η Booking.com δεν είναι ούτε προμηθευτής ούτε αποδέκτης υπηρεσιών παροχής καταλύματος. Επίσης, δεν καθορίζει ποια δωμάτια προσφέρονται μέσω της πλατφόρμας της και σε ποιες τιμές, δεδομένου ότι τα στοιχεία αυτά καθορίζονται από τα καταλύματα. Επομένως, η Booking.com απλώς φέρνει σε επαφή, στην πλατφόρμα της, τα καταλύματα με τους ταξιδιώτες.

13 Οι υπηρεσίες που παρέχει η πλατφόρμα την οποία εκμεταλλεύεται η Booking.com είναι δωρεάν για τους ταξιδιώτες. Οι ξενοδοχειακές μονάδες καταβάλλουν προμήθεια στην Booking.com σε περίπτωση που ένας πελάτης πραγματοποιήσει κράτηση μέσω της πλατφόρμας αυτής και δεν την ακυρώσει. Ανεξάρτητα από τη συγκεκριμένη πλατφόρμα, οι εν λόγω μονάδες μπορούν να χρησιμοποιούν εναλλακτικούς διαύλους πωλήσεων.

14 Κατά την είσοδό της στη γερμανική αγορά το 2006, η Booking.com, όπως και άλλες πλατφόρμες ξενοδοχειακών κρατήσεων, αποκαλούμενες επίσης «Online Travel Agencies» (διαδικτυακά ταξιδιωτικά πρακτορεία) (στο εξής: OTA), περιλάμβανε, στους γενικούς όρους των συμφωνιών που συνήπτε με τους παρόχους καταλυμάτων, τη λεγόμενη «ευρεία ρήτρα καλύτερης τιμής». Βάσει της ρήτρας αυτής, δεν επιτρεπόταν στους εν λόγω παρόχους να προσφέρουν, μέσω των δικών τους διαύλων πωλήσεων ή μέσω διαύλων πωλήσεων τους οποίους εκμεταλλεύονταν τρίτοι, συμπεριλαμβανομένων των ανταγωνιστικών OTA, δωμάτια σε τιμή χαμηλότερη από την προτεινόμενη στον ιστότοπο της Booking.com.

15 Με απόφαση της 20ής Δεκεμβρίου 2013, η Bundeskartellamt (Ομοσπονδιακή Αρχή Ανταγωνισμού, Γερμανία) έκρινε, κατ' ουσίαν, ότι η ευρεία ρήτρα καλύτερης τιμής που χρησιμοποιούσε η Hotel Reservation Service Robert Ragge GmbH (στο εξής: HRS), ένα από τα

ΟΤΑ που δραστηριοποιούνταν στη γερμανική αγορά, ήταν αντίθετη προς την απαγόρευση των συμπράξεων κατά το δίκαιο της Ένωσης και το γερμανικό δίκαιο και διέταξε την παύση της χρήσης της.

16 Κατά τη διάρκεια του 2013, η ως άνω αρχή κίνησε επίσης έρευνα σχετικά με την ευρεία ρήτρα καλύτερης τιμής την οποία χρησιμοποιούσε η Booking.com και η οποία ήταν παρόμοια με εκείνη που χρησιμοποιούσε η HRS.

17 Με απόφαση της 9ης Ιανουαρίου 2015, το Oberlandesgericht Düsseldorf (ανώτερο περιφερειακό δικαστήριο Ντίσελντορφ, Γερμανία) απέρριψε την προσφυγή που άσκησε η HRS κατά της απόφασης της εν λόγω αρχής της 20ής Δεκεμβρίου 2013. Η απόφαση του δικαστηρίου αυτού, κατά της οποίας δεν ασκήθηκε ένδικο μέσο, κατέστη τελεσίδικη.

18 Από την 1η Ιουλίου 2015, η Booking.com δεσμεύτηκε, σε συνεννόηση με τις αρχές ανταγωνισμού της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Σουηδίας, να διαγράψει από τους γενικούς όρους της την ευρεία ρήτρα καλύτερης τιμής και να την αντικαταστήσει με τη λεγόμενη «στενή ρήτρα καλύτερης τιμής», βάσει της οποίας η απαγόρευση προς τους παρόχους καταλυμάτων να προσφέρουν τα δωμάτια τους σε καλύτερες τιμές από αυτές που προτείνονται μέσω της Booking.com ισχύει μόνο για τις προσφορές που γίνονται μέσω των δικών τους διαύλων πωλήσεων.

19 [Όπως διορθώθηκε με διάταξη της 30ής Ιανουαρίου 2025] Με απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2015, η οποία ελήφθη κατόπιν διαβούλευσης με την Επιτροπή δυνάμει του άρθρου 11, παράγραφος 4, του κανονισμού 1/2003, η Ομοσπονδιακή Αρχή Ανταγωνισμού εκτίμησε ότι μια τέτοια στενή ρήτρα καλύτερης τιμής ήταν επίσης αντίθετη προς την απαγόρευση των συμπράξεων κατά το δίκαιο της Ένωσης και το γερμανικό δίκαιο και διέταξε την Booking.com να παύσει να τη χρησιμοποιεί. Η αρχή αυτή έκρινε, κατ' ουσίαν, ότι τέτοιες ρήτρες περιόριζαν τον ανταγωνισμό τόσο στην αγορά παροχής υπηρεσιών καταλυμάτων όσο και στην αγορά παροχής διαδικτυακών υπηρεσιών διαμεσολάβησης από τις πλατφόρμες προς τους παρόχους καταλυμάτων. Η ανωτέρω αρχή έκρινε επίσης, αφενός, ότι, λόγω του σημαντικού μεριδίου που κατείχε η Booking.com στη σχετική αγορά, οι ρήτρες αυτές δεν μπορούσαν να απαλλαγούν δυνάμει του κανονισμού 330/2010 και, αφετέρου, ότι δεν πληρούνταν ούτε οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή ατομικής απαλλαγής βάσει του άρθρου 101, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ.

20 Με απόφαση της 4ης Ιουνίου 2019, το Oberlandesgericht Düsseldorf (ανώτερο περιφερειακό δικαστήριο Ντίσελντορφ) έκανε εν μέρει δεκτή την προσφυγή που άσκησε η Booking.com κατά της ως άνω απόφασης της 22ας Δεκεμβρίου 2015. Το δικαστήριο αυτό έκρινε, μεταξύ άλλων, ότι η στενή ρήτρα καλύτερης τιμής περιόριζε μεν τον ανταγωνισμό, πλην όμως μπορούσε, ως παρεπόμενος περιορισμός, να θεωρηθεί αναγκαία ώστε να δύναται η Booking.com να λάβει δίκαιη αμοιβή για την παροχή των υπηρεσιών της. Ειδικότερα, θα ήταν αθέμιτο εκ μέρους των καταλυμάτων να εγγράφονται στην πλατφόρμα κρατήσεων της Booking.com, αλλά στη συνέχεια να παρακινούν τους πελάτες να πραγματοποιήσουν κράτηση απευθείας σε συνεννόηση με αυτά προσφέροντας καλύτερες τιμές στον δικό τους ιστότοπο. Κατά το εν λόγω δικαστήριο, η δυνατότητα των καταλυμάτων να μεταφέρουν τις κρατήσεις προς τα δικά τους συστήματα κρατήσεων συνιστούσε επαρκή δικαιολογία ώστε η Booking.com να εμποδίζει συμβατικώς τα καταλύματα να επιδίδονται σε «παρασιτισμό» (free riding). Επομένως, η ρήτρα αυτή δεν μπορούσε, κατά το ανωτέρω δικαστήριο, να θεωρηθεί αντίθετη προς την απαγόρευση των συμπράξεων που προβλέπεται στο εθνικό δίκαιο και στο άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

21 Το 2020 η Hotelverband Deutschland e.V., ένωση που εκπροσωπεί περισσότερα από 2 600 ξενοδοχεία, άσκησε ενώπιον του Landgericht Berlin (πρωτοδικείου Βερολίνου, Γερμανία) αγωγή αποζημιώσεως κατά της Booking.com με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που υποστηρίζουν ότι υπέστησαν τα μέλη της ένωσης αυτής λόγω των ρητρών καλύτερης τιμής.

22 Με απόφαση της 18ης Μαΐου 2021, το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο, Γερμανία), επιληφθέν αιτήσεως αναιρέσεως που άσκησε η Ομοσπονδιακή Αρχή Ανταγωνισμού, αναίρεσε την απόφαση του Oberlandesgericht Düsseldorf (ανώτερου περιφερειακού δικαστηρίου Ντίσελντορφ) της 4ης Ιουνίου 2019. Έκρινε ότι η στενή ρήτρα καλύτερης τιμής περιόριζε σημαντικά τον ανταγωνισμό στην αγορά των διαδικτυακών πλατφορμών ξενοδοχειακών κρατήσεων καθώς και στην αγορά των ξενοδοχειακών καταλυμάτων. Μια τέτοια ρήτρα δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «παρεπόμενος περιορισμός», δεδομένου ότι δεν αποδείχθηκε ότι, εάν αυτή δεν υπήρχε, θα διακυβευόταν η κερδοφορία της Booking.com. Η εν λόγω ρήτρα δεν μπορούσε επίσης να τύχει απαλλαγής δυνάμει του κανονισμού 330/2010 ή οποιασδήποτε άλλης απαλλαγής από την απαγόρευση των συμπράξεων κατά το δίκαιο της Ένωσης και το γερμανικό δίκαιο.

23 Στις 23 Οκτωβρίου 2020 η Booking.com άσκησε ενώπιον του Rechtbank Amsterdam (πρωτοδικείου Άμστερνταμ, Κάτω Χώρες), το οποίο είναι το αιτούν δικαστήριο στην υπό κρίση υπόθεση, αγωγή με αίτημα να αναγνωριστεί, αφενός, ότι οι ρήτρες καλύτερης τιμής τις οποίες χρησιμοποιεί δεν αντιβαίνουν στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ και, αφετέρου, ότι οι εναγόμενες της κύριας δίκης δεν υπέστησαν ζημία λόγω των ρητρών αυτών. Οι τελευταίες ζήτησαν, με ανταγωγή, από το ως άνω δικαστήριο, αφενός, να διαπιστώσει ότι η Booking.com παρέβη το άρθρο 101 ΣΛΕΕ και, αφετέρου, να την υποχρεώσει να καταβάλει αποζημίωση για παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ.

24 Κατά το αιτούν δικαστήριο, το οποίο έκρινε εαυτό αρμόδιο να εκδικάσει την υπόθεση με παρεμπίπτουσα απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 2022, τίθεται, πρώτον, το ζήτημα αν τόσο οι ευρείες όσο και οι στενές ρήτρες καλύτερης τιμής οι οποίες περιλαμβάνονται στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ των ΟΤΑ και των συνδεδεμένων παρόχων καταλυμάτων πρέπει, για τους σκοπούς της εφαρμογής του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, να χαρακτηριστούν ως «παρεπόμενοι περιορισμοί».

25 Το αιτούν δικαστήριο διαπιστώνει ότι το Δικαστήριο δεν έχει μέχρι σήμερα αποφανθεί επί του ζητήματος αν τέτοιες ρήτρες, βάσει των οποίων μια διαδικτυακή πλατφόρμα κρατήσεων εμποδίζει τους παρόχους καταλυμάτων που είναι συνδεδεμένοι με αυτή να χρεώνουν χαμηλότερες τιμές –ανάλογα με την περίπτωση, σε όλους τους διαύλους πωλήσεων ή σε ορισμένους άλλους διαύλους πωλήσεων– από εκείνες που προτείνονται στην εν λόγω πλατφόρμα, μπορούν, ως παρεπόμενοι περιορισμοί, να εξαιρεθούν από το πεδίο εφαρμογής της απαγόρευσης των συμπράξεων που προβλέπεται στο άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Το ζήτημα αυτό όμως οδηγεί σε αποκλίνουσες αναλύσεις, πράγμα που θα μπορούσε να έχει ως συνέπεια την έκδοση αντιφατικών αποφάσεων.

26 Συναφώς, το ανωτέρω δικαστήριο διερωτάται αν η Booking.com δεν θα έπρεπε να είναι σε θέση να προστατεύεται από τους κινδύνους παρασιτισμού. Από τη νομολογία που επικαλούνται οι ενάγουσες της κύριας δίκης προκύπτει ιδίως ότι δεν είναι αναγκαίο να αποδειχθεί ότι η παράβαση συμβατικού περιορισμού θέτει σε κίνδυνο τη βιωσιμότητα της επιχείρησης, αλλά αρκεί να «διακυβεύεται» η βιωσιμότητα αυτή. Επισημαίνεται επίσης ότι, εν τω μεταξύ, τόσο η στενή ρήτρα καλύτερης τιμής όσο και η ευρεία ρήτρα καλύτερης τιμής απαγορεύθηκαν με νόμο

στο Βέλγιο, στη Γαλλία, στην Ιταλία και στην Αυστρία και ότι η δίκη που εκκρεμεί επί του παρόντος ενώπιον του Landgericht Berlin (πρωτοδικείου Βερολίνου) αφορά το ίδιο ζήτημα με το επίμαχο στην παρούσα διαδικασία.

27 Δεύτερον, σε περίπτωση που κριθεί ότι οι επίδικες ρήτρες καλύτερης τιμής δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως «παρεπόμενος περιορισμός», το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι τίθεται το ζήτημα αν οι ρήτρες αυτές μπορούν να τύχουν απαλλαγής. Για την εφαρμογή, όμως, του κανονισμού 330/2010, απαιτείται να είναι γνωστό πώς πρέπει να οριστεί η αγορά των επίμαχων προϊόντων. Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι ο τρόπος ορισμού της σχετικής αγοράς, η οποία έχει «πολύπλευρο» χαρακτήρα, στερείται σαφήνειας.

28 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Rechtbank Amsterdam (πρωτοδικείο Άμστερνταμ) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Πρέπει η ευρεία και η στενή ρήτρα καλύτερης τιμής να θεωρηθεί, στο πλαίσιο [της εφαρμογής] του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, ως παρεπόμενος περιορισμός;

2) Πώς πρέπει να οριοθετηθεί η σχετική αγορά, στο πλαίσιο της εφαρμογής του κανονισμού […] 330/2010, σε περίπτωση πραγματοποίησης συναλλαγών μέσω [πλατφόρμας ΟΤΑ] όπου τα καταλύματα έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν δωμάτια και να επικοινωνούν με ταξιδιώτες που μπορούν να κάνουν κράτηση δωματίου μέσω της πλατφόρμας;»

Επί του παραδεκτού της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως

29 Το παραδεκτό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως αμφισβητήθηκε για τρεις λόγους.

30 Πρώτον, κατά τις εναγόμενες της κύριας δίκης, η αίτηση αυτή δεν πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου 94 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, δεδομένου ότι το αιτούν δικαστήριο δεν περιέγραψε με ακρίβεια και πληρότητα το πραγματικό πλαίσιο εντός του οποίου υποβλήθηκαν τα ερωτήματα.

31 Συναφώς, από τη συνολική εξέταση της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο προσδιόρισε επαρκώς το πραγματικό και νομικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η αίτησή του περί ερμηνείας, κατά τρόπον ώστε να καθίσταται δυνατό τόσο στους ενδιαφερομένους να υποβάλουν παρατηρήσεις σύμφωνα με το άρθρο 23 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και στο Δικαστήριο να δώσει χρήσιμη απάντηση στην εν λόγω αίτηση. Ειδικότερα, το δικαστήριο αυτό αναφέρθηκε σαφώς στις αποφάσεις που έλαβαν η Ομοσπονδιακή Αρχή Ανταγωνισμού και τα γερμανικά δικαστήρια στο πλαίσιο των διαφορών μεταξύ ΟΤΑ και ξενοδοχειακών μονάδων στη Γερμανία.

32 Επομένως, ο πρώτος λόγος απαραδέκτου που προέβαλαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης πρέπει να απορριφθεί.

33 Δεύτερον, τόσο οι εναγόμενες της κύριας δίκης όσο και η Γερμανική Κυβέρνηση ισχυρίζονται ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά αμιγώς υποθετικά ερωτήματα, που δεν έχουν σχέση με τη διαδικασία της κύριας δίκης. Υποστηρίζουν ότι η προβληματική στην οποία βασίζονται τα προδικαστικά ερωτήματα έχει ήδη εξεταστεί από την Ομοσπονδιακή Αρχή Ανταγωνισμού, με τις αποφάσεις της 20ής Δεκεμβρίου 2013 και της 22ας Δεκεμβρίου 2015, όσον αφορά, αντιστοίχως,

τις ευρείες ρήτρες καλύτερης τιμής και τις στενές ρήτρες καλύτερης τιμής, αποφάσεις οι οποίες επικυρώθηκαν εν τέλει με την απόφαση της 9ης Ιανουαρίου 2015 του Oberlandesgericht Düsseldorf (ανώτερου περιφερειακού δικαστηρίου Ντίσελντορφ) και την απόφαση της 18ης Μαΐου 2021 του Bundesgerichtshof (Ανώτατου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου). Στο μέτρο όμως, ιδίως, που το αιτούν δικαστήριο οφείλει, βάσει των διατάξεων του άρθρου 9 της οδηγίας 2014/104, να λάβει υπόψη τις αποφάσεις της ως άνω αρχής και των ως άνω δικαστηρίων, υπάρχουν λόγοι να εκφραστούν αμφιβολίες ως προς την αναγκαιότητα υποβολής των προδικαστικών αυτών ερωτημάτων.

34 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι εναπόκειται αποκλειστικώς στον εθνικό δικαστή, ο οποίος έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη για τη δικαστική απόφαση που πρόκειται να εκδοθεί, να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιομορφίες της υπόθεσης, τόσο την αναγκαιότητα εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως για να είναι σε θέση να εκδώσει τη δική του απόφαση όσο και τη λυσιτέλεια των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο. Επομένως, εφόσον τα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο υποχρεούται κατ' αρχήν να αποφανθεί (αποφάσεις της 9ης Ιουλίου 2020, Santen, C-673/18, EU:C:2020:531, σκέψη 26 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 6ης Οκτωβρίου 2021, Sumal, C-882/19, EU:C:2021:800, σκέψη 27).

35 Συνεπώς, δεδομένου ότι τα προδικαστικά ερωτήματα που αφορούν το δίκαιο της Ένωσης θεωρούνται κατά τεκμήριο λυσιτελή, το Δικαστήριο δύναται να μην αποφανθεί επί προδικαστικού ερωτήματος που έχει υποβληθεί από εθνικό δικαστήριο μόνον όταν προκύπτει προδήλως ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως ή ακόμη όταν το Δικαστήριο δεν έχει στη διάθεσή του τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία για να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί (αποφάσεις της 9ης Ιουλίου 2020, Santen, C-673/18, EU:C:2020:531, σκέψη 27 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 6ης Οκτωβρίου 2021, Sumal, C-882/19, EU:C:2021:800, σκέψη 28).

36 Τούτο δεν συμβαίνει εν προκειμένω. Είναι προφανές ότι από την απάντηση που θα δώσει το Δικαστήριο στα υποβληθέντα ερωτήματα θα εξαρτηθεί η έκβαση της διαφοράς της κύριας δίκης.

37 Συναφώς, από τα στοιχεία της δικογραφίας που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει ότι η υπόθεση της κύριας δίκης φαίνεται να εμπίπτει, εν μέρει, στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2014/104, όπως αυτό ορίζεται στο άρθρο 1 της οδηγίας. Πράγματι, υπό την επιφύλαξη των εξακριβώσεων στις οποίες οφείλει να προβεί το αιτούν δικαστήριο, η αγωγή και η ανταγωγή των οποίων αυτό έχει επιληφθεί αφορούν όχι μόνον το ζήτημα αν οι επίμαχες ρήτρες καλύτερης τιμής αντιβαίνουν στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ, αλλά και το ζήτημα αν μπορεί να στοιχειοθετηθεί ευθύνη των εναγουσών της κύριας δίκης λόγω της ζημίας που ισχυρίζονται ότι υπέστησαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης εξαιτίας των ρητρών αυτών.

38 Το άρθρο 9, παράγραφος 2, όμως, της οδηγίας 2014/104 ορίζει ότι, όταν ασκείται αγωγή αποζημιώσεως λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού ενώπιον των δικαστηρίων κράτους μέλους, τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε οι απρόσβλητες αποφάσεις εθνικής αρχής ανταγωνισμού ή αναθεωρητικού δικαστηρίου άλλου κράτους μέλους να μπορούν να υποβληθούν ως εκ πρώτης όψεως μέσο απόδειξης της ύπαρξης παράβασης του δικαίου του ανταγωνισμού.

39 Ως εκ τούτου, ακόμη και αν υποτεθεί ότι το αιτούν δικαστήριο έχει πράγματι επιληφθεί αγωγής αποζημιώσεως εμπίπτουσας στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής, πράγμα το οποίο εναπόκειται στο ίδιο να εξακριβώσει, το εν λόγω δικαστήριο δεν δεσμεύεται κατ' ανάγκην από

τις διαπιστώσεις σχετικά με τις ρήτρες καλύτερης τιμής οι οποίες περιλαμβάνονται στις αποφάσεις της Ομοσπονδιακής Αρχής Ανταγωνισμού ή στις μεταγενέστερες αποφάσεις των γερμανικών δικαστηρίων. Επομένως, το γεγονός ότι οι αποφάσεις αυτές ενδέχεται να αποτελούν εκ πρώτης όψεως μέσο απόδειξης για την ύπαρξη παράβασης δεν καθιστά απαράδεκτη την υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως.

40 Όσον αφορά το ζήτημα αν και σε ποιο βαθμό οι απρόσβλητες αποφάσεις που εκδόθηκαν στη Γερμανία μπορούν να επηρεάσουν την εκτίμηση στην οποία θα πρέπει να προβεί ο εθνικός δικαστής ως προς τη συμβατότητα των επίδικων ρητρών καλύτερης τιμής, υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 9, παράγραφος 3, της οδηγίας 2014/104 ορίζει σαφώς ότι οι διατάξεις των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου αυτού «δεν θίγ[ουν] τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των εθνικών δικαστηρίων που προβλέπονται από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ».

41 Εξάλλου, από κανένα στοιχείο δεν προκύπτει ότι, όπως αναφέρεται στη σκέψη 29 της απόφασης της 16ης Δεκεμβρίου 1981, Foglia (244/80, EU:C:1981:302), η προδικαστική διαδικασία χρησιμοποιήθηκε από τους διαδίκους για σκοπούς διαφορετικούς από εκείνους για τους οποίους προβλέφθηκε. Ακόμη και αν υποτεθεί ότι η αγωγή που άσκησαν οι ενάγουσες της κύριας δίκης ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου είχε ως απώτερο στόχο να αντικρούσει τις απρόσβλητες αποφάσεις οι οποίες εκδόθηκαν στη Γερμανία και με τις οποίες οι ρήτρες αυτές κρίθηκαν αντίθετες προς το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις εναπόκειται στο Δικαστήριο να ερευνήσει τις συνθήκες υπό τις οποίες του έχουν υποβληθεί τα ερωτήματα από τον εθνικό δικαστή προκειμένου να ελέγξει κατά πόσον είναι αρμόδιο να απαντήσει.

42 Επομένως, δεν προκύπτει προδήλως ότι η ερμηνεία των διατάξεων στις οποίες αναφέρονται τα προδικαστικά ερωτήματα δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης ή ότι το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως.

43 Συνεπώς, ο δεύτερος λόγος απαραδέκτου πρέπει επίσης να απορριφθεί.

44 Τρίτον, οι εναγόμενες της κύριας δίκης και η Γερμανική Κυβέρνηση εκτιμούν ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δεν αφορά την «ερμηνεία» των Συνθηκών και των πράξεων του παράγωγου δικαίου, κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, αλλά αφορά στην πραγματικότητα την «εφαρμογή» διατάξεων του δικαίου της Ένωσης. Συγκεκριμένα, το ερώτημα αν οι ρήτρες καλύτερης τιμής συνιστούν παρεπόμενους περιορισμούς, οι οποίοι δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, δεν μπορεί να απαντηθεί κατά τρόπο αφηρημένο και ανεξαρτήτως του πραγματικού, νομικού και οικονομικού πλαισίου εντός του οποίου αυτές εφαρμόζονται. Η οριοθέτηση μιας σχετικής αγοράς προϊόντων δεν συνιστά νομική έννοια, αλλά απαιτεί εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών.

45 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 267 ΣΛΕΕ δεν παρέχει στο Δικαστήριο αρμοδιότητα να εφαρμόζει τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, αλλά μόνο να αποφαίνεται επί της ερμηνείας των Συνθηκών και των πράξεων των θεσμικών ή λοιπών οργάνων και οργανισμών της Ένωσης. Συνεπώς, δεν απόκειται στο Δικαστήριο να διαπιστώσει τα πραγματικά περιστατικά τα οποία οδήγησαν στη διαφορά της κύριας δίκης και να συναγάγει εξ αυτών τις συνέπειες για την απόφαση που καλείται να εκδώσει το αιτούν δικαστήριο ούτε να ερμηνεύσει τις οικείες εθνικές νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις (απόφαση της 14ης Μαΐου 2020, Bouygues travaux publics κ.λπ., C-17/19, EU:C:2020:379, σκέψεις 51 και 52).

46 Τούτου λεχθέντος, το Δικαστήριο δύναται, στο πλαίσιο της δικαστικής συνεργασίας την οποία καθιερώνει το εν λόγω άρθρο και βάσει των στοιχείων της δικογραφίας, να παράσχει στο εθνικό δικαστήριο τα στοιχεία ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης που θα του ήταν χρήσιμα κατά την εκτίμηση των αποτελεσμάτων των διαφόρων διατάξεων του δικαίου αυτού [απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2021, W.Ż. (Τμήμα εκτάκτου ελέγχου και δημοσίων υποθέσεων του Ανωτάτου Δικαστηρίου – Διορισμός), C-487/19, EU:C:2021:798, σκέψη 133 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].

47 Πιο συγκεκριμένα, το Δικαστήριο, επιληφθέν αιτήσεων για τον χαρακτηρισμό της συμπεριφοράς μιας επιχείρησης υπό το πρίσμα των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης περί ανταγωνισμού, και ειδικότερα του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, έκρινε ότι, μολονότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει οριστικώς αν, λαμβανομένων υπόψη όλων των λυσιτελών στοιχείων που χαρακτηρίζουν την περίπτωση της υπόθεσης της κύριας δίκης και του οικονομικού και νομικού πλαισίου εντός του οποίου αυτή εντάσσεται, η επίμαχη συμφωνία έχει ως αντικείμενο τον περιορισμό του ανταγωνισμού, εντούτοις το Δικαστήριο μπορεί, βάσει των στοιχείων της δικογραφίας που έχει στη διάθεσή του, να παράσχει διευκρινίσεις προκειμένου να καθοδηγήσει το αιτούν δικαστήριο στην ερμηνεία του ώστε να είναι σε θέση το τελευταίο να επιλύσει τη διαφορά (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 18ης Νοεμβρίου 2021, Visma Enterprise, C-306/20, EU:C:2021:935, σκέψεις 51 και 52 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 29ης Ιουνίου 2023, Super Bock Bebidas, C-211/22, EU:C:2023:529, σκέψεις 28 και 29).

48 Επομένως, ούτε ο τρίτος λόγος απαραδέκτου μπορεί να γίνει δεκτός.

49 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως είναι παραδεκτή.

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

50 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ’ ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι τόσο οι ευρείες όσο και οι στενές ρήτρες καλύτερης τιμής οι οποίες περιλαμβάνονται στις συμφωνίες που συνάπτονται μεταξύ των διαδικτυακών πλατφορμών ξενοδοχειακών κρατήσεων και των παρόχων υπηρεσιών καταλυμάτων εκφεύγουν του πεδίου εφαρμογής της ανωτέρω διάταξης για τον λόγο ότι είναι παρεπόμενες των συμφωνιών αυτών.

51 Κατά πάγια νομολογία, αν συγκεκριμένη πράξη ή δραστηριότητα δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της κατ’ αρχήν απαγόρευσης που θεσπίζεται στο άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, λόγω του ουδέτερου ή θετικού για τον ανταγωνισμό αποτελέσματός της, τότε ούτε ο περιορισμός της εμπορικής αυτονομίας ενός ή περισσοτέρων από τους μετέχοντες στην εν λόγω πράξη ή δραστηριότητα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της ανωτέρω κατ’ αρχήν απαγόρευσης, αν ο περιορισμός αυτός είναι αντικειμενικώς αναγκαίος για την υλοποίηση της πράξης ή της δραστηριότητας αυτής και ανάλογος με τους σκοπούς που αυτή επιδιώκει (πρβλ. αποφάσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2014, MasterCard κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-382/12 P, EU:C:2014:2201, σκέψη 89, της 23ης Ιανουαρίου 2018, F. Hoffmann-La Roche κ.λπ., C-179/16, EU:C:2018:25, σκέψη 69, καθώς και της 26ης Οκτωβρίου 2023, EDP – Energias de Portugal κ.λπ., C-331/21, EU:C:2023:812, σκέψη 88).

52 Ως εκ τούτου, όταν δεν είναι δυνατόν να αποσυνδεθεί ένας τέτοιος περιορισμός από την κύρια πράξη ή δραστηριότητα χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η ύπαρξη και το αντικείμενό της, τότε η συμβατότητα του περιορισμού αυτού προς το άρθρο 101 ΣΛΕΕ πρέπει να κρίνεται μαζί με τη συμβατότητα της κύριας πράξης ή δραστηριότητας της οποίας αποτελεί παρεπόμενο, ακόμη και αν, εξεταζόμενος αυτοτελώς, ένας τέτοιος περιορισμός θα μπορούσε, εκ πρώτης όψεως, να φαίνεται ότι εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της κατ' αρχήν απαγόρευσης του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ (πρβλ. αποφάσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2014, MasterCard κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-382/12 P, EU:C:2014:2201, σκέψη 90, της 23ης Ιανουαρίου 2018, F. Hoffmann-La Roche κ.λπ., C-179/16, EU:C:2018:25, σκέψη 70, καθώς και της 26ης Οκτωβρίου 2023, EDP – Energias de Portugal κ.λπ., C-331/21, EU:C:2023:812, σκέψη 89).

53 Για να μπορεί ένας περιορισμός να χαρακτηριστεί ως «παρεπόμενος», πρέπει, πρώτον, να εξεταστεί αν η υλοποίηση της κύριας πράξης, η οποία δεν είναι αντίθετη προς τους κανόνες του ανταγωνισμού, θα ήταν αδύνατη χωρίς τον επίμαχο περιορισμό. Το γεγονός ότι η έλλειψη του επίμαχου περιορισμού απλώς θα δυσχέραινε την υλοποίηση της πράξης αυτής, ή θα την έκανε λιγότερο επικερδή, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι προσδίδει στον εν λόγω περιορισμό τον χαρακτήρα του «αντικειμενικώς αναγκαίου» που απαιτείται για να μπορέσει να χαρακτηριστεί ως «παρεπόμενος». Πράγματι, μια τέτοια ερμηνεία θα οδηγούσε στη διεύρυνση της έννοιας αυτής, ώστε να περιλαμβάνει περιορισμούς που δεν είναι απολύτως αναγκαίοι για την υλοποίηση της κύριας πράξης. Το αποτέλεσμα αυτό θα έθιγε την πρακτική αποτελεσματικότητα της απαγόρευσης που προβλέπει το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ (πρβλ. αποφάσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2014, MasterCard κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-382/12 P, EU:C:2014:2201, σκέψη 91, της 23ης Ιανουαρίου 2018, F. Hoffmann-La Roche κ.λπ., C-179/16, EU:C:2018:25, σκέψη 71, καθώς και της 26ης Οκτωβρίου 2023, EDP – Energias de Portugal κ.λπ., C-331/21, EU:C:2023:812, σκέψη 90).

54 Δεύτερον, πρέπει, κατά περίπτωση, να εξεταστεί η αναλογικότητα του επίμαχου περιορισμού σε σχέση με τους σκοπούς που επιδιώκει η εν λόγω πράξη. Ειδικότερα, για να απορρίψουν τον παρεπόμενο χαρακτήρα ενός περιορισμού, η Επιτροπή και οι εθνικές αρχές ανταγωνισμού μπορούν να διερευνήσουν αν υπάρχουν ρεαλιστικές εναλλακτικές λύσεις, που είναι λιγότερο περιοριστικές για τον ανταγωνισμό απ' ό,τι ο επίμαχος περιορισμός. Οι εναλλακτικές αυτές λύσεις δεν περιορίζονται στην εξέταση της κατάστασης που θα προέκυπτε σε περίπτωση απουσίας του επίμαχου περιορισμού, αλλά μπορούν επίσης να περιλαμβάνουν άλλα υποθετικά αντιπαραδείγματα που στηρίζονται, ιδίως, σε ρεαλιστικές καταστάσεις που θα μπορούσαν να προκύψουν ελλείψει του ανωτέρω περιορισμού (πρβλ. απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2014, MasterCard κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-382/12 P, EU:C:2014:2201, σκέψεις 107 έως 111).

55 Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ της έννοιας των «παρεπόμενων περιορισμών», όπως αυτή εξετάζεται στο πλαίσιο του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, και της απαλλαγής βάσει του άρθρου 101, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ. Σε αντίθεση με την τελευταία, η προϋπόθεση περί αντικειμενικής αναγκαιότητας, προκειμένου ένας περιορισμός να χαρακτηριστεί, για τους σκοπούς της εφαρμογής του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, ως «παρεπόμενος», δεν απαιτεί να γίνει στάθμιση μεταξύ των θετικών και των αρνητικών για τον ανταγωνισμό αποτελεσμάτων μιας συμφωνίας. Πράγματι, μόνο στο πλαίσιο του άρθρου 101, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ μπορεί να γίνει η στάθμιση αυτή (πρβλ. απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2014, MasterCard κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-382/12 P, EU:C:2014:2201, σκέψη 93).

56 Εν προκειμένω, εναπόκειται κατ' αρχήν αποκλειστικά στο αιτούν δικαστήριο να κρίνει, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των πραγματικών στοιχείων που του έχουν υποβληθεί, αν πληρούνται οι προϋποθέσεις για να διαπιστωθεί η ύπαρξη παρεπόμενου περιορισμού. Σύμφωνα με το άρθρο 9, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104, μπορεί, μεταξύ άλλων, να λάβει υπόψη, εφόσον έχει επιληφθεί αγωγής εμπίπτουσας στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας, όπως αυτό ορίζεται στο άρθρο της 1, παράγραφος 2, τις απρόσβλητες αποφάσεις εθνικής αρχής ανταγωνισμού ή αναθεωρητικού δικαστηρίου.

57 Πάντως, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο ενδείξεις προκειμένου να το καθοδηγήσει στην εξέταση του ζητήματος αν ένας περιορισμός είναι αντικειμενικά αναγκαίος σε σχέση με την κύρια πράξη.

58 Πράγματι, μια τέτοια εξέταση έχει, σε αντίθεση με την εξέταση που απαιτείται στο πλαίσιο της στάθμισης των θετικών και των αρνητικών για τον ανταγωνισμό αποτελεσμάτων μιας συμφωνίας για τους σκοπούς της εφαρμογής του άρθρου 101, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, σχετικά γενικό και αφηρημένο χαρακτήρα ο οποίος δεν απαιτεί εκτίμηση απτόμενη αμιγώς των πραγματικών περιστατικών.

59 Πρώτον, η επίμαχη εν προκειμένω κύρια πράξη, δηλαδή η παροχή διαδικτυακών υπηρεσιών ξενοδοχειακών κρατήσεων από πλατφόρμες όπως η Booking.com, έχει ουδέτερο ή ακόμη και θετικό αποτέλεσμα για τον ανταγωνισμό. Οι εν λόγω υπηρεσίες βελτιώνουν σημαντικά την αποτελεσματικότητα, επιτρέποντας, αφενός, στους καταναλωτές να έχουν πρόσβαση σε ευρύ φάσμα προσφορών καταλυμάτων και να συγκρίνουν με απλό και γρήγορο τρόπο τις προσφορές αυτές βάσει διαφόρων κριτηρίων και, αφετέρου, στους παρόχους καταλυμάτων να αποκτήσουν μεγαλύτερη προβολή και να αυξήσουν έτσι τον αριθμό των δυνητικών πελατών.

60 Δεύτερον, δεν αποδεικνύεται, αντιθέτως, ότι οι ρήτρες καλύτερης τιμής, αφενός, είναι αντικειμενικώς αναγκαίες για την υλοποίηση της εν λόγω κύριας πράξης και, αφετέρου, είναι ανάλογες προς τον σκοπό που αυτή επιδιώκει.

61 Συναφώς, όσον αφορά τις ευρείες ρήτρες καλύτερης τιμής, οι οποίες απαγορεύουν στους συνεργαζόμενους ξενοδόχους που εμφανίζονται στην πλατφόρμα κρατήσεων να προσφέρουν, μέσω των δικών τους διαύλων πωλήσεων ή μέσω διαύλων πωλήσεων τους οποίους εκμεταλλεύονται τρίτοι, δωμάτια σε τιμή χαμηλότερη από την προτεινόμενη στην εν λόγω πλατφόρμα, οι ρήτρες αυτές δεν είναι αντικειμενικώς αναγκαίες για την κύρια πράξη της παροχής διαδικτυακών υπηρεσιών ξενοδοχειακών κρατήσεων ούτε ανάλογες προς τον σκοπό που αυτή επιδιώκει.

62 Πράγματι, δεν υπάρχει εγγενής σχέση μεταξύ της συνέχισης της κύριας δραστηριότητας της πλατφόρμας ξενοδοχειακών κρατήσεων και της επιβολής τέτοιων ρητρών, οι οποίες προδήλως προκαλούν αισθητά περιοριστικά αποτελέσματα. Οι ρήτρες αυτές, εκτός από το γεγονός ότι ενδέχεται να μειώσουν τον ανταγωνισμό μεταξύ των διαφόρων πλατφορμών ξενοδοχειακών κρατήσεων, ενέχουν τον κίνδυνο να εκτοπίσουν τις μικρές πλατφόρμες και τις νεοεισερχόμενες πλατφόρμες.

63 Το ίδιο ισχύει, υπό τις περιστάσεις της υπόθεσης της κύριας δίκης, για τις στενές ρήτρες καλύτερης τιμής οι οποίες απλώς απαγορεύουν στους συνεργαζόμενους παρόχους καταλυμάτων να προσφέρουν στο κοινό μέσω των δικών τους διαδικτυακών διαύλων διανυκτερεύσεις σε τιμή χαμηλότερη από εκείνη που προσφέρεται μέσω της πλατφόρμας ξενοδοχειακών κρατήσεων. Μολονότι οι τελευταίες αυτές ρήτρες, εκ πρώτης όψεως, έχουν σε μικρότερο βαθμό αποτέλεσμα

περιοριστικό του ανταγωνισμού και αποσκοπούν στην αντιμετώπιση του κινδύνου παρασιτισμού τον οποίο επικαλείται, μεταξύ άλλων, η Booking.com στην υπόθεση της κύριας δίκης, δεν προκύπτει ότι είναι αντικειμενικώς αναγκαίες για τη διασφάλιση της οικονομικής βιωσιμότητας της πλατφόρμας ξενοδοχειακών κρατήσεων.

64 Βεβαίως, στο πλαίσιο της κύριας δίκης, υποστηρίχθηκε ότι οι ρήτρες καλύτερης τιμής έχουν ως σκοπό, αφενός, να εμποδίσουν τους παρόχους καταλυμάτων να χρησιμοποιούν κατά τρόπο αθέμιτο και χωρίς αντάλλαγμα τις υπηρεσίες και την προβολή που προσφέρει η πλατφόρμα ξενοδοχειακών κρατήσεων και, αφετέρου, να αποτρέψουν τυχόν αδυναμία απόσβεσης των επενδύσεων που έγιναν για την ανάπτυξη των λειτουργιών αναζήτησης και σύγκρισης της πλατφόρμας αυτής.

65 Όπως, όμως, προκύπτει από τη νομολογία που υπομνήσθηκε στη σκέψη 55 της παρούσας απόφασης, η εφαρμογή της έννοιας του «παρεπόμενου περιορισμού», η οποία καθορίζει αν ένας περιορισμός δύναται να εκφεύγει της απαγόρευσης που προβλέπεται στο άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, δεν πρέπει να οδηγεί σε σύγχυση μεταξύ, αφενός, των προϋποθέσεων που έχουν τεθεί από τη νομολογία για να χαρακτηριστεί ένας περιορισμός ως «παρεπόμενος», στο πλαίσιο της εφαρμογής του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, και, αφετέρου, του κριτηρίου περί απαραίτητου χαρακτήρα που απαιτείται κατά το άρθρο 101, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ για να μπορεί ένας απαγορευμένος περιορισμός να τύχει απαλλαγής.

66 Συγκεκριμένα, από τη νομολογία που παρατίθεται στις σκέψεις 51 έως 55 της παρούσας απόφασης προκύπτει ότι, κατά την εξέταση του αντικειμενικώς αναγκαίου χαρακτήρα ενός περιορισμού σε σχέση με την κύρια πράξη, δεν εξετάζεται αν, λαμβανομένης υπόψη της κατάστασης του ανταγωνισμού στη σχετική αγορά, ο περιορισμός αυτός απαιτείται για να διασφαλιστεί η εμπορική επιτυχία της κύριας πράξης, αλλά ελέγχεται αν, στο συγκεκριμένο πλαίσιο της εν λόγω πράξης, ο επίμαχος περιορισμός είναι απαραίτητος για την υλοποίηση της πράξης.

67 Πράγματι, το ενδεχόμενο χαρακτηρισμού ενός περιορισμού ως «παρεπόμενου», με αποτέλεσμα να εκφεύγει της απαγόρευσης που προβλέπεται στο άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, εξετάστηκε από το Δικαστήριο μόνο σε περιπτώσεις στις οποίες διακυβευόταν κατ' ανάγκην η υλοποίηση της κύριας πράξης ελλείψει τέτοιου περιορισμού. Συνεπώς, μόνον οι περιορισμοί που ήταν εγγενώς αναγκαίοι ώστε η κύρια πράξη να μπορέσει, σε κάθε περίπτωση, να υλοποιηθεί χαρακτηρίστηκαν ως «παρεπόμενοι περιορισμοί».

68 Τούτο συνέβη στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 11ης Ιουλίου 1985, Remia κ.λπ. κατά Επιτροπής (42/84, EU:C:1985:327, σκέψεις 19 και 20), στην οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι μια ρήτρα απαγόρευσης του ανταγωνισμού ήταν αντικειμενικώς αναγκαία για την πραγματοποίηση μεταβίβασης επιχειρήσεων, στο μέτρο που, χωρίς την εν λόγω ρήτρα, και εφόσον ο πωλητής και ο αγοραστής συνεχίζουν να βρίσκονται σε κατάσταση ανταγωνισμού μετά τη μεταβίβαση, καταφαίνεται ότι η συμφωνία μεταβίβασης επιχείρησης δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί. Συγκεκριμένα, κρίθηκε ότι ο πωλητής, ο οποίος γνωρίζει άριστα τις ιδιαιτερότητες της μεταβιβαζόμενης επιχείρησης, εξακολουθεί να έχει τη δυνατότητα να προσελκύει εκ νέου, αμέσως μετά τη μεταβίβαση, την παλιά του πελατεία, καθιστώντας έτσι μη βιώσιμη την εν λόγω επιχείρηση.

69 Τούτο συνέβη και ως προς ορισμένους περιορισμούς τους οποίους αφορούσε η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 28ης Ιανουαρίου 1986, Pronuptia de Paris (161/84, EU:C:1986:41). Στην απόφαση αυτή, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι ρήτρες των συμβάσεων

παραχώρησης εκμετάλλευσης διανομής που ήταν απαραίτητες για τη λειτουργία του συστήματος παραχώρησης εκμετάλλευσης δεν συνιστούσαν περιορισμούς του ανταγωνισμού. Το ίδιο ίσχυε και για τις ρήτρες που εμπόδιζαν τους ανταγωνιστές να επωφεληθούν από την τεχνογνωσία που μεταβιβάζεται και τη συνδρομή που παρέχεται από τον παραχωρητή. Το ίδιο ίσχυε, επίσης, για τις ρήτρες που καθόριζαν τον απαραίτητο έλεγχο για τη διαφύλαξη της ταυτότητας και της φήμης του δικτύου παραχώρησης εκμετάλλευσης, το οποίο συμβολίζεται από το διακριτικό γνώρισμα του παραχωρητή (σκέψεις 16 και 17 της εν λόγω απόφασης).

70 Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε, στην απόφαση της 19ης Απριλίου 1988, Erauw-Jacquery (27/87, EU:C:1988:183, σκέψη 11), ότι η ρήτρα που περιλαμβανόταν σε σύμβαση για τον πολλαπλασιασμό και την πώληση σπόρων προς σπορά, ο ένας από τους συμβαλλομένους της οποίας ήταν ο κάτοχος ή ο εντολοδόχος του κατόχου ορισμένων δικαιωμάτων του δημιουργού νέου φυτικού είδους και σύμφωνα με την οποία απαγορευόταν στον κάτοχο της άδειας να πωλεί και να εξάγει βασικούς σπόρους προς σπορά, συμβιβαζόταν με το άρθρο 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ) στον βαθμό που αυτή ήταν αναγκαία ώστε να παρέχει στον δημιουργό τη δυνατότητα να επιλέγει τους εμπορευόμενους παραγωγούς στους οποίους παραχωρεί την άδεια.

71 Το Δικαστήριο έκρινε επίσης, με τις αποφάσεις της 15ης Δεκεμβρίου 1994, DLG (C-250/92, EU:C:1994:413, σκέψη 45), και της 12ης Δεκεμβρίου 1995, Oude Luttikhuis κ.λπ. (C-399/93, EU:C:1995:434, σκέψη 20), ότι ορισμένοι περιορισμοί που επιβάλλονταν στα μέλη συνεταιριστικής ένωσης αγορών ή γεωργικής συνεταιριστικής εταιρίας, όπως εκείνοι που τους απαγόρευαν να μετέχουν σε άλλες μορφές οργανωμένης συνεργασίας οι οποίες ανταγωνίζονταν άμεσα την εν λόγω ένωση ή εταιρία ή εκείνοι που προέβλεπαν σύστημα αποζημίωσης λόγω εξόδου, δεν ενέπιπταν στην απαγόρευση που προβλέπεται πλέον στο άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, δεδομένου, ιδίως, ότι οι επίμαχες καταστατικές διατάξεις περιορίζονταν σ' αυτό που ήταν αναγκαίο για τη διασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας του οικείου συνεταιρισμού και την ενίσχυση της θέσης του κατά τη σύναψη των συμβάσεων με τους παραγωγούς.

72 Εν προκειμένω, το γεγονός ότι η απουσία των ρητρών καλύτερης τιμής τις οποίες επιβάλλει η πλατφόρμα ξενοδοχειακών κρατήσεων μπορεί ενδεχομένως να έχει αρνητικές συνέπειες για την αποδοτικότητα των υπηρεσιών που προσφέρει η πλατφόρμα αυτή δεν συνεπάγεται, αφ' εαυτού, ότι οι εν λόγω ρήτρες πρέπει να θεωρηθούν ως αντικειμενικώς αναγκαίες. Ένα τέτοιο γεγονός, αν αποδειχθεί, φαίνεται να αφορά το εμπορικό μοντέλο που ακολουθεί η διαδικτυακή πλατφόρμα κρατήσεων, η οποία έχει επιλέξει, μεταξύ άλλων, να περιορίσει το ύψος των προμηθειών που οφείλουν οι συνδεδεμένοι πάροχοι καταλυμάτων, προκειμένου να αυξηθεί ο όγκος των προσφορών που εμφανίζονται στην πλατφόρμα αυτή και να ενισχυθούν τα έμμεσα αποτελέσματα δικτύου που τούτο συνεπάγεται.

73 Συνεπώς, ακόμη και αν θεωρηθεί αποδεδειγμένο το γεγονός ότι οι ρήτρες καλύτερης τιμής αποσκοπούν στην καταπολέμηση ενδεχόμενων φαινομένων παρασιτισμού και είναι απαραίτητες για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας ή για τη διασφάλιση της εμπορικής επιτυχίας της κύριας πράξης, οι εν λόγω ρήτρες δεν μπορούν να χαρακτηριστούν για τον λόγο αυτόν ως «παρεπόμενοι περιορισμοί», κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Το γεγονός αυτό μπορεί να ληφθεί υπόψη μόνο στο πλαίσιο της εφαρμογής του άρθρου 101, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ.

74 Μολονότι έχει σχετικά αφηρημένο χαρακτήρα, η εξέταση του κατά πόσον ένας περιορισμός είναι αντικειμενικά αναγκαίος σε σχέση με την κύρια πράξη μπορεί, μεταξύ άλλων, να στηριχθεί σε ανάλυση με αντιπαραδείγματα στο πλαίσιο της οποίας μπορεί να εξεταστεί ο τρόπος με τον

οποίο θα λειτουργούσαν οι διαδικτυακές υπηρεσίες διαμεσολάβησης χωρίς τη ρήτρα καλύτερης τιμής (πρβλ. απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2014, MasterCard κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-382/12 P, EU:C:2014:2201, σκέψη 164). Από τα στοιχεία, όμως, της δικογραφίας που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει ότι, ενώ τόσο οι ευρείες όσο και οι στενές ρήτρες καλύτερης τιμής έχουν απαγορευθεί σε πλείονα κράτη μέλη, δεν έχει διακυβευθεί η παροχή υπηρεσιών από την Booking.com.

75 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των προεκτεθέντων, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι τόσο οι ευρείες όσο και οι στενές ρήτρες καλύτερης τιμής οι οποίες περιλαμβάνονται στις συμφωνίες που συνάπτονται μεταξύ των διαδικτυακών πλατφορμών ξενοδοχειακών κρατήσεων και των παρόχων υπηρεσιών καταλυμάτων δεν εκφεύγουν του πεδίου εφαρμογής της ανωτέρω διάταξης για τον λόγο ότι φέρονται να είναι παρεπόμενες των συμφωνιών αυτών.

Επί του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος

76 Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί με ποιον τρόπο πρέπει, για τους σκοπούς της εφαρμογής του άρθρου 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 330/2010, να οριστεί η σχετική αγορά προϊόντων σε περίπτωση κατά την οποία μια πλατφόρμα ξενοδοχειακών κρατήσεων λειτουργεί ως μεσάζων σε συναλλαγές που πραγματοποιούνται μεταξύ των παρόχων υπηρεσιών καταλυμάτων και των καταναλωτών.

77 Κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 330/2010, η απαλλαγή που προβλέπεται στο άρθρο 2 του κανονισμού εφαρμόζεται υπό τον όρο ότι το μερίδιο αγοράς του προμηθευτή δεν υπερβαίνει το 30 % της σχετικής αγοράς στην οποία πωλεί τα αναφερόμενα στη σύμβαση αγαθά ή υπηρεσίες και το μερίδιο αγοράς του αγοραστή δεν υπερβαίνει το 30 % της σχετικής αγοράς στην οποία αγοράζει τα αναφερόμενα στη σύμβαση αγαθά ή υπηρεσίες.

78 Το όριο μεριδίου αγοράς που προβλέπεται στη διάταξη αυτήν έχει ως σκοπό, όπως επιβεβαιώνεται από την αιτιολογική σκέψη 5 του κανονισμού, να περιορίσει το θεσπιζόμενο με τον εν λόγω κανονισμό ευεργέτημα της απαλλαγής κατά κατηγορία στις κάθετες εκείνες συμφωνίες για τις οποίες μπορεί να θεωρηθεί με επαρκή βαθμό βεβαιότητας ότι πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 101, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ. Όπως αναφέρει η αιτιολογική σκέψη 9 του ίδιου κανονισμού, όταν το εν λόγω μερίδιο αγοράς υπερβαίνει το 30 %, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι οι κάθετες συμφωνίες που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ δημιουργούν αντικειμενικά πλεονεκτήματα τέτοιου είδους και σε τέτοιο βαθμό ώστε να αντισταθμίζονται τα μειονεκτήματα που οι συμφωνίες αυτές προκαλούν στον ανταγωνισμό.

79 Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο εκκινεί από την παραδοχή ότι οι περιορισμοί του ανταγωνισμού που απορρέουν από τις επίμαχες ρήτρες καλύτερης τιμής αποτελούν μέρος μιας «κάθετης συμφωνίας», το δε άρθρο 1, παράγραφος 1, στοιχείο α', του κανονισμού 330/2010 ορίζει ότι ως «κάθετες συμφωνίες» νοούνται οι «συμφωνίες ή εναρμονισμένες πρακτικές που συνάπτονται μεταξύ δύο ή περισσοτέρων επιχειρήσεων καθεμία εκ των οποίων δραστηριοποιείται, για τους σκοπούς της συμφωνίας ή της εναρμονισμένης πρακτικής, σε διαφορετικό επίπεδο της αλυσίδας παραγωγής ή διανομής, και που αφορούν τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες τα μέρη δύνανται να προμηθεύονται, να πωλούν ή να μεταπωλούν ορισμένα αγαθά ή υπηρεσίες».

80 Επομένως, το Δικαστήριο καλείται μόνο να παράσχει ενδείξεις σχετικά με τα ερμηνευτικά στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη για τον ορισμό της σχετικής αγοράς όταν, όπως στην υπόθεση της κύριας δίκης, πρόκειται για διαδικτυακές υπηρεσίες διαμεσολάβησης, διευκρινιζομένου ότι ένας τέτοιος ορισμός, ο οποίος απαιτεί να λαμβάνονται υπόψη οι συνθήκες του ανταγωνισμού καθώς και η διάρθρωση της ζήτησης και της προσφοράς στην οικεία αγορά, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από εμπεριστατωμένη εξέταση των πραγματικών περιστατικών την οποία μπορεί να διενεργήσει μόνον το αιτούν δικαστήριο. Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο καθόσον το τελευταίο παρέσχε στο Δικαστήριο λίγα μόνο στοιχεία και, ως εκ τούτου, το Δικαστήριο δεν είναι σε θέση να προβεί σε αυστηρό ορισμό της αγοράς των επίμαχων προϊόντων.

81 Όπως αναφέρεται τόσο στο σημείο 2 της ανακοίνωσης του 1997 της Επιτροπής όσον αφορά τον ορισμό της σχετικής αγοράς για τους σκοπούς του κοινοτικού δικαίου ανταγωνισμού (ΕΕ 1997, C 372, σ. 5) όσο και στο σημείο 6 της αναθεωρημένης ανακοίνωσης του 2024 της Επιτροπής όσον αφορά τον ορισμό της σχετικής αγοράς για τους σκοπούς του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης (ΕΕ 2024, C 1645, σ. 1), με τον ορισμό της αγοράς προσδιορίζονται τα όρια εντός των οποίων ασκείται ο ανταγωνισμός μεταξύ των οικείων επιχειρήσεων.

82 Όσον αφορά την αγορά των προϊόντων, που αποτελεί το μόνο επίμαχο ζήτημα στο πλαίσιο του υπό εξέταση ερωτήματος, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι η έννοια της «σχετικής αγοράς» σημαίνει ότι είναι δυνατόν να υπάρξει πραγματικός ανταγωνισμός μεταξύ των προϊόντων ή των υπηρεσιών που περιλαμβάνονται στην αγορά αυτή, όπερ προϋποθέτει επαρκή βαθμό εναλλαξιμότητας προκειμένου όλα τα προϊόντα ή υπηρεσίες, που αποτελούν μέρος της ίδιας αγοράς, να τυγχάνουν της ίδιας χρήσης. Η εναλλαξιμότητα ή η δυνατότητα υποκατάστασης δεν εκτιμάται μόνο σε σχέση με τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά των επίμαχων προϊόντων και υπηρεσιών. Πρέπει επίσης να λαμβάνονται υπόψη οι συνθήκες του ανταγωνισμού και η διάρθρωση της ζήτησης και της προσφοράς στην αγορά [αποφάσεις της 23ης Ιανουαρίου 2018, F. Hoffmann-La Roche κ.λπ., C-179/16, EU:C:2018:25, σκέψη 51 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 30ής Ιανουαρίου 2020, Generics (UK) κ.λπ., C-307/18, EU:C:2020:52, σκέψη 129].

83 Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο ζητεί εν τέλει να διευκρινιστεί αν, όπως αποφασίστηκε στο πλαίσιο των διαδικασιών που κινήθηκαν στη Γερμανία, η σχετική αγορά προϊόντων για τους σκοπούς της εφαρμογής του προβλεπόμενου στον κανονισμό 330/2010 ορίου μεριδίου αγοράς ήταν η «αγορά των ξενοδοχειακών πλατφορμών», η οποία ορίζεται ως η αγορά στην οποία οι διαδικτυακές ξενοδοχειακές πλατφόρμες προσφέρουν υπηρεσίες διαμεσολάβησης σε παρόχους καταλυμάτων, ή αν η σχετική αγορά είναι ευρύτερη από εκείνη των διαδικτυακών πυλών ξενοδοχειακών κρατήσεων.

84 Συναφώς, όπως επισημαίνεται στο σημείο 95 της αναθεωρημένης ανακοίνωσης που μνημονεύεται στη σκέψη 81 της παρούσας απόφασης, όταν υπάρχουν πολύπλευρες πλατφόρμες, είναι δυνατόν να οριστεί μια σχετική αγορά προϊόντων για τα προϊόντα που προσφέρει η πλατφόρμα στο σύνολό της, κατά τρόπο που να περιλαμβάνει όλες τις ομάδες χρηστών (ή πολλαπλές ομάδες χρηστών), ή να οριστούν χωριστές (αν και αλληλένδετες) σχετικές αγορές προϊόντων για τα προϊόντα που προσφέρονται σε κάθε πλευρά της πλατφόρμας. Ανάλογα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, περισσότερο ενδεδειγμένος ενδέχεται να είναι ο ορισμός χωριστών αγορών όταν υπάρχουν σημαντικές διαφορές ως προς τις δυνατότητες υποκατάστασης στις διάφορες πλευρές της πλατφόρμας. Προκειμένου να αξιολογηθεί αν υπάρχουν τέτοιες διαφορές, μπορούν να λαμβάνονται υπόψη παράγοντες όπως το αν διαφέρουν οι επιχειρήσεις που προσφέρουν δυνάμενα να υποκατασταθούν μεταξύ τους προϊόντα σε κάθε ομάδα χρηστών, ο

βαθμός διαφοροποίησης του προϊόντος σε κάθε πλευρά (ή η αντίληψη του βαθμού διαφοροποίησης από κάθε ομάδα χρηστών), συμπεριφορικοί παράγοντες, όπως οι σχετικές με τη χρήση πλατφόρμας αποφάσεις κάθε ομάδας χρηστών, και η φύση της πλατφόρμας.

85 Επομένως, προκειμένου να προσδιοριστεί το μερίδιο αγοράς που κατέχει η Booking.com ως προμηθευτής διαδικτυακών υπηρεσιών διαμεσολάβησης προς τους παρόχους καταλυμάτων για τους σκοπούς της εφαρμογής του άρθρου 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 330/2010, πρέπει να εξεταστεί αν άλλα είδη υπηρεσιών διαμεσολάβησης και άλλοι δίαυλοι πωλήσεων μπορούν να υποκαταστήσουν τις υπηρεσίες διαμεσολάβησης από την άποψη της ζήτησης, αφενός, των παρόχων καταλυμάτων για τις εν λόγω υπηρεσίες διαμεσολάβησης και, αφετέρου, των τελικών πελατών.

86 Συνεπώς, το αιτούν δικαστήριο πρέπει, προκειμένου να προσδιορίσει τη σχετική αγορά, να εξακριβώσει αν υφίσταται στην πράξη δυνατότητα υποκατάστασης μεταξύ των διαδικτυακών υπηρεσιών διαμεσολάβησης και των λοιπών διαύλων πωλήσεων, ανεξαρτήτως του αν οι δίαυλοι αυτοί έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά και δεν προσφέρουν τις ίδιες λειτουργίες αναζήτησης και σύγκρισης των προσφορών ξενοδοχειακών υπηρεσιών.

87 Υπό το πρίσμα αυτό, το αιτούν δικαστήριο οφείλει να λάβει υπόψη το σύνολο των στοιχείων που του έχουν υποβληθεί.

88 Εν προκειμένω, επισημαίνεται ότι, στο πλαίσιο των διαδικασιών που κινήθηκαν στη Γερμανία, και οι οποίες οδήγησαν στην υπό κρίση υπόθεση, το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο) επιβεβαίωσε, με την από 18 Μαΐου 2021 απόφασή του, τις εκτιμήσεις τόσο του Oberlandesgericht Düsseldorf (ανώτερου περιφερειακού δικαστηρίου Ντίσελντορφ) όσο και της Ομοσπονδιακής Αρχής Ανταγωνισμού όσον αφορά τον ορισμό της σχετικής αγοράς. Επομένως, επιβεβαίωσε το συμπέρασμα ότι η σχετική αγορά προϊόντων για τους σκοπούς της εφαρμογής του ορίου μεριδίου αγοράς κατά τον κανονισμό 330/2010 ήταν η αγορά των ξενοδοχειακών πλατφορμών, η οποία ορίζεται ως η αγορά στην οποία οι διαδικτυακές ξενοδοχειακές πλατφόρμες προσφέρουν υπηρεσίες διαμεσολάβησης σε παρόχους καταλυμάτων.

89 Μολονότι οι εκτιμήσεις της Ομοσπονδιακής Αρχής Ανταγωνισμού και των αναθεωρητικών δικαστηρίων στη Γερμανία όσον αφορά τον ορισμό της σχετικής αγοράς προϊόντων για τους σκοπούς της εφαρμογής του κανονισμού 330/2010 δεν σχετίζονται, υπό στενή έννοια, με απρόσβλητες αποφάσεις περί διαπίστωσης παράβασης του δικαίου του ανταγωνισμού οι οποίες, σύμφωνα με το άρθρο 9, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104, μπορούν να υποβληθούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων τουλάχιστον ως εκ πρώτης όψεως μέσο απόδειξης της παράβασης, γεγονός παραμένει ότι οι εκτιμήσεις αυτές, όταν αφορούν την ίδια γεωγραφική αγορά, αποτελούν μέρος των ιδιαιτέρως κρίσιμων στοιχείων του γενικότερου πλαισίου.

90 Εναπόκειται ωστόσο στο αιτούν δικαστήριο να κρίνει αν ένας τέτοιος ορισμός της αγοράς, ο οποίος λαμβάνει υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των «αναφερόμενων στη σύμβαση υπηρεσιών» που προσφέρουν τα ΟΤΑ τόσο από την άποψη των παρόχων καταλυμάτων όσο και από την άποψη των τελικών πελατών, ενέχει κάποιο σφάλμα αναλύσεως ή στηρίζεται σε εσφαλμένες διαπιστώσεις.

91 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 330/2010 έχει την έννοια ότι, σε περίπτωση κατά την οποία μια διαδικτυακή πλατφόρμα ξενοδοχειακών κρατήσεων λειτουργεί ως μεσάζων σε συναλλαγές που πραγματοποιούνται μεταξύ καταλυμάτων και

καταναλωτών, ο ορισμός της σχετικής αγοράς για τους σκοπούς της εφαρμογής των προβλεπόμενων στη διάταξη αυτήν ορίων ως προς τα μερίδια αγοράς απαιτεί συγκεκριμένη εξέταση της δυνατότητας υποκατάστασης, από την άποψη της προσφοράς και της ζήτησης, μεταξύ των διαδικτυακών υπηρεσιών διαμεσολάβησης και των λοιπών διαύλων πωλήσεων.

Επί των δικαστικών εξόδων

92 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαίνεται:

1) Το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ

έχει την έννοια ότι:

τόσο οι ευρείες όσο και οι στενές ρήτρες καλύτερης τιμής οι οποίες περιλαμβάνονται στις συμφωνίες που συνάπτονται μεταξύ των διαδικτυακών πλατφορμών ξενοδοχειακών κρατήσεων και των παρόχων υπηρεσιών καταλυμάτων δεν εκφεύγουν του πεδίου εφαρμογής της ανωτέρω διάταξης για τον λόγο ότι φέρονται να είναι παρεπόμενες των συμφωνιών αυτών.

2) Το άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΕ) 330/2010 της Επιτροπής, της 20ής Απριλίου 2010, για την εφαρμογή του άρθρου 101 παράγραφος 3 [ΣΛΕΕ] σε ορισμένες κατηγορίες κάθετων συμφωνιών και εναρμονισμένων πρακτικών,

έχει την έννοια ότι:

σε περίπτωση κατά την οποία μια διαδικτυακή πλατφόρμα ξενοδοχειακών κρατήσεων λειτουργεί ως μεσάζων σε συναλλαγές που πραγματοποιούνται μεταξύ καταλυμάτων και καταναλωτών, ο ορισμός της σχετικής αγοράς για τους σκοπούς της εφαρμογής των προβλεπόμενων στη διάταξη αυτήν ορίων ως προς τα μερίδια αγοράς απαιτεί συγκεκριμένη εξέταση της δυνατότητας υποκατάστασης, από την άποψη της προσφοράς και της ζήτησης, μεταξύ των διαδικτυακών υπηρεσιών διαμεσολάβησης και των λοιπών διαύλων πωλήσεων.

(υπογραφές)